

ilahiyat akademi

Sayı: 15, 2022, ss. 85-119

Issue: 15, 2022, pp. 85-119

Sosyal Projelere Katılımın Empatik Gelişime Etkisi

The Effect of Participation in Social Projects on Empathic Development

Mehmet Ödemiş

Dr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı
Ph.D., Teacher of Religious Culture and Ethics, Ministry of National Education,
İzmir/Türkiye
mehmetodemis@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3657-480X, ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

Yasin Çeler

Dr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı,
Ph.D., Teacher of Religious Culture and Ethics, Ministry of National Education,
İzmir/Türkiye
yasinceler@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9792-4861, ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Recieved

18 Mayıs 2022 18 May 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

29 Haziran 2022 29 June 2022

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2022 30 June 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin
İntihal tespit edilmemiştir. software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet Ödemiş – Yasin Çeler). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Ödemiş – Yasin Çeler).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Atıf/ Cite as

Ödemiş, Mehmet – Çeler, Yasin. "Sosyal Projelere Katılımın Empatik Gelişime Etkisi". *İlahiyat Akademi* 15 (Haziran 2022), 85-119. Doi: [10.52886/ilak.1118466](https://doi.org/10.52886/ilak.1118466)

Özet

İnsanın kendi ve öteki arasındaki ilişkisinin mahiyetini güçlü olanın hayatta kaldığı doğal seleksiyon kuralı mı belirlemektedir yoksa erdemler ve ahlaki değerler mi? Ahlak ve irade eğitimi, bu sorunun yanıtında kritik önem taşıdığı gibi benlik gelişiminin sağlıklı ilerlemesine de yardımcı olmaktadır. Öte yandan eğitimin çıktılarının sadece kendini önemseyen egosantrik bireylerden oluşması, toplum ve insanlık adına endişeye sebebiyet verir. Bu konuda karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri empatidir. Empati hakkında yapılan çeşitli araştırmalar, kişilerin kendileri gibi olanların acılarına daha duyarlı olduğunu buna karşın "öteki"nin acısına daha az tepki verdiğini göstermiştir. Aynı gruptan olanlar, grup dayanışmasının da bir sonucu olarak birbirlerine dönük daha kuvvetli empati geliştirirken grup dışındakileri görmezden gelebilmektedir. Kendi gibi olmayana yönelik bu bencil tavır, insan doğasında yerleşik olsa da eğitim aracılığıyla değiştirilebilmektedir. Empatik tutum, insanın sosyal bir canlı olarak var kalımında da kritik önem taşımaktadır. Empati düzeyindeki artış, bireylerin sosyal becerilerinin gelişmesine yardımcı olmakta, saldırganlık ve antisosyal davranış bozukluklarının iyileşmesine katkı sağlamaktadır. Empatinin niteliksel inkişafı, toplumsal dayanışma ve bütünlük için de ayrı bir değere sahiptir. Bu bakımdan empati eğitiminin ilk aşamalarından itibaren eğitimin hedefleri arasında yer alması gerekmektedir. Empati eğitimi, insanın çok yönlü düşünmesini ve farklı bakış açıları geliştirmesini sağlayan bir fayda sağlar. Bu bağlamda genelde modern hayatın dayattığı sosyopsikolojik durumlar, özeldense salgın dönemi şartlarının bireyselleşmeyi artırıcı etkisi, empati eğitimi yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, empati gibi duygusal ve bilişsel temeli bulunan bir niteliğin ortaöğretim çağındaki öğrencilere kazandırılması ve var olan düzeyinin artırılması için klasik metotlardan ziyade deneyime dayalı (proje bazlı) öğretim yöntemlerinin daha etkili olduğu tezini savunmaktadır. Bu amaçla bir proje okulu olan İzmir Atatürk Lisesi'nde Best Buddies programına katılan öğrencilerle ilgili bir ölçek çalışması yapılmış ve sonuçlar, bu makalede analiz edilerek değerlendirilmiştir. Best Buddies, özel gereksinimli bireylerle ilgili faaliyetler içeren uluslararası bir projedir. Proje kapsamında gönüllü öğrencilere özel gereksinimli bireylerle empati kurmalarını sağlayacak çeşitli eğitimler verilmiş ve farkındalıklarının gelişmesine yardımcı olacak etkinlikler düzenlenmiştir. Çalışma grubu, programa gönüllü olarak katılan ve katılmayan toplam iki yüz öğrenciden oluşmaktadır. Bunlar, farklı cinsiyet ve sınıflara ait öğrencilerdir. Araştırma, deneysel nicel araştırma modeli izlenerek uygulanmıştır. Bulgular, empati eğitiminde uygulamalı eğitimin (yaparak/yaşayarak öğrenme modelinin) daha olumlu sonuçlar verdiğini göstermiştir. Özellikle bireylerin empatik kapasitelerini artırıcı nitelikteki eğitimlerin emosyonel yanıt ve sosyal yeti düzeylerinde istatistiksel açıdan kayda değer farklılar yarattığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ahlak, Empati, Değer, Ortaöğretim.

Abstract

Various studies on empathy have shown that while people are more sensitive to the pain of their own, they are less sensitive to the pain of others. As a result of group solidarity, members of the same group develop stronger empathy towards each other, while ignoring those outside the group. However, this selfish attitude in human nature towards those who do not seem like him can be changed through education. Empathic attitude is critical for human survival as a social individual. The increase in the level of empathy helps individuals to develop their social skills; It contributes to the recovery of aggression and antisocial behavior disorders. The qualitative development of empathy also has a special value for social solidarity and integrity. Empathy education is important in enabling people to think multi-dimensionally and develop different perspectives. In this respect, empathy education should be among the goals of education from the very first stages. In this context, the sociopsychological conditions imposed by modern life in general, and the individualization-enhancing effect of the epidemic period in particular, make it necessary to rethink of empathy education. This study defends the thesis that experience-based (project-based) teaching methods are more effective than classical methods in order to gain and increase the existing level of a quality that has an emotional and cognitive basis, such as empathy. This research aims to show how empathic education can get more efficient results on secondary education level. There are many factors in empathy training and it's very difficult to achieve this while individualization is increasing day by day. Our research has shown that the experiential learning model is more effective in the development of empathic awareness. İzmir Atatürk High School carried out training activities based on experience with the Best Buddies International association in the 2021-2022 academic year. Best Buddies is an international project that carries out activities related to people with disabilities. This research was carried out to include a group a volunteer students participating in these activities (100 students) and another group (100 students) that did not. "Cambridge Behavior Scale" was used in this study. The Study was applied by following the experimental quantitative research model. According to our research, interacting with 'individuals with special needs' and receiving special training about them, make positive contributions to empathic development. Taking into consideration these findings while preparing to curriculum of the institutions that direct the educational processes, will make it easier to reach the goals of the program.

Keywords: Education, Ethics, Empathy, Value, Secondary Education.

Giriş*

Bireyselleşmenin arttığı günümüzde başkasının acısına kayıtsız kalma, egosantrizm, narsizm vb. psikolojik fenomenler ile buna bağlı sosyolojik sorunlar artarak devam etmektedir. Modern yaşam tarzının getirdiği bireyselleşmenin doğal sonuçlarından olarak yalnızlaşma ve “öteki”ni umursamama, toplumsal birlik ve bütünlüğü yaralamakla beraber bir arada yaşama duygusunu ve durumunu olumsuz etkilemektedir. Özellikle pandemi sürecinde maruz kalınan teknolojik içe kapanma, kuşatma ve bireyselleşmenin bencilleşmeye evrilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle kişilik gelişiminin şekillendiği ergenlik döneminde, çeşitli eğitim faaliyetleri ile öğrencilerin sosyalleşmesi ve toplumsal duyarlılıklarının gelişimine katkı sağlanması önem taşımaktadır.

1. Empati Kavramı

Empati, kişiyi kendi referans çerçevesinden ziyade muhatabının referans çerçevesinden anlamaya çalışarak duygularını, düşüncelerini ve olaylara anlam verme biçimini dolaylı olarak deneyimlemektir. Psikolojik sonuçları itibariyle empati eylemle sonuçlanabilecek sempatiye veya çeşitli içsel streslere yol açabilmekle birlikte her zaman için başkasına yardımın yegâne motivasyonu olarak nitelendirilemez.¹ Sözcük Yunanca *empathia* kelimesinden türetilmiştir ve kullanımına ilk olarak Aristo'nun *Retorik* adlı eserinde rastlanılır.² Etimolojik tahliline bakıldığında “em/en/in” ekinin “bir şeyin içinde olmak”, “*pathia*” ifadesinin ise “*pathos*”tan türemiş olarak “hissetmek” anlamına geldiği görülmektedir.³ Kavram, *American Heritage Dictionary*'de “birinin duygu, düşünce, algı, niyet ve güdü gibi içsel durumlarının öteki tarafından samimi ve yakınî olarak idrak edilmesi” şeklinde tarif edilir. Bu anlamda empati, bilişsel ve (duygusal) bir farkındalıktır.⁴ Türk Dil Kurumu empatiyi “duygudaşlık”⁵ sözcüğü ile karşılıken hümanist psikolojinin üç temel dayanağından biri kabul ederek “eşduyum” şeklinde Türkçeleştirme örneklerine de rastlanır.⁶ Empati kavramı pek çok uzman için tarifi zor bir mefhum olarak değerlendirilirken Freud, onun

* İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izniyle yürütülen projenin raporundan üretilmiştir.

¹ Gary R. VandenNos, *APA Dictionary of Psychology* (Washington: APA, 2015), 365.

² Aristo, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 38; Renuka M. Sharma, “Empathy-A Retrospective on Its Development in Psychotherapy”, *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 26/3 (1992), 377-390.

³ Online Etymology Dictionary, “*etymonline.com*” (Erişim 07 Nisan 2022).

⁴ Anne H. Soukhanov (ed.), *The American Heritage Dictionary of English Language* (New York: Houghton Mifflin:1994), “Empathy”, 2443; Martin L. Hoffman, *Empathy and Moral Development Implications for Caring and Justice* (New York: Cambridge University Press, 2000), 29.

⁵ Türk Dil Kurumu, “Empati”, (Erişim 05.04.2022).

⁶ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 494.

başkasının mental hayatı ile ilgili bir pozisyon alındığında zorunlu olarak gerçekleştiğine dikkat çeker.⁷

Empatinin çok boyutlu bir kavram olduğunda ihtilaf yoktur. Bu çerçevede empatinin özellikle bilişsel ve duygusal boyutlarından söz edilebilir. Bilişsel empati ile kastedilen yaşanan bir olay ya da durumdan muhatabımızın nasıl etkilendiğine ya da etkileneceğine dair farkındalıktır. Duygusal empatide ise muhatabın duygu durumunu içsel olarak hissetmek ve bu farkındalığı ona hissettirmek esastır.⁸

Dünyaya gelişin ilk haftalarından itibaren başka bebeklerin ağlamalarına tepki verilmesi, empati yeteneğinin fitri olduğunun kanıtı olarak kabul edilir. Üç yaşından itibaren diğerlerinin duygu ve tutumlarının farklı olabileceğini fark eden bebekler, doğuştan getirdikleri empati özelliğini bilinçli bir şekilde kullanmaya başlarlar. Soyut düşüncenin gelişmeye başladığı altı yaşından itibaren çocuklar kendilerini karşısındakinin yerine koyarak onları anlama becerisi geliştirirler. On, on iki yaşlarından itibaren ise empati duygusu daha evrensel bir ölçüğe ulaşmaya başlar. Yavaş yavaş bireyleşme sürecinin başladığı bu yaş aralığında, hiç tanımadığımız insanların acılarını hissetmeye ve onları anlamaya başlarız.⁹

Nörobiyoloji bilimi, empati yeteneğimizin beynimizde özelleşen ayna nöronlar ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Ayna nöronların 1990'ların başında gerçekleşen keşfi, öylesine büyük bir devrim olarak karşılanmıştı ki bu buluşun DNA'nın biyolojide yaptığına benzer bir etkiyi psikolojide yapacağı beklentisi doğmuştu.¹⁰ Öyle ki empati yeteneğinin istemli davranışa dönüştüğü frontal lob için "uygarlık organı"¹¹ ifadesi kullanılırken onun biyolojik temelini teşkil eden ayna nöronlar için "uygarlık inşa eden nöronlar"¹² şeklinde bir isimlendirmeye gidilmişti. Fakat yapılan pek çok araştırma, bu nöronların beyin biyolojisi ve empati arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olsa da biyolojinin bu türden insani özellikleri kendiliğinden üretmediğini ortaya koymuştur. Diğer pek çok özelliğimiz gibi empati yeteneği de sadece uygun epigenetik koşullar sağlandığında işlevsel hâle gelmektedir.

⁷ Michael Franz Basch, "Empathic Understanding: A Review of the Concept and Some Theoretical Considerations", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 31/1 (1983), 101-126.

⁸ Çiğdem Topçu vd., "Temel empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Türk Psikolojik ve Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/34 (2010), 174-182.

⁹ Elif Gökçe Ersoy- Ferdi Köşger, "Empati: Tanımı ve Önemi", *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/2 (2016), 9-17.

¹⁰ Bk. Giacomo Rizzolatti - Corrado Sinigaglia, *Mirrors in the Brain: How Our Minds Share Actions, Emotions and Experience* (USA: Oxford University Press, 2008); Christian Keysers, *Empatik Beyin*, çev. Aybey Eper (İstanbul: Alfa Yayınları 2011).

¹¹ Jean-Pierre Changeux - Paul Ricoeur, *Neden Nasıl Düşünürüz? Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma*, çev. İsmet Birkan (İstanbul: 2013), 151.

¹² Gregory Hickok, *The Myth of Mirror Neurons: The Real Neuroscience of Communication and Cognition* (New York: 2014), 10.

2. Empati Eğitiminin Önemi

Empati, sosyal davranışların şekillenmesinde kritik önem taşıyan kavramlardan biridir. Konuyla ilgili araştırmalar, empati düzeyi yüksek çocukların sosyal uyum becerilerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.¹³ Benzer şekilde saldırganlık ile empati arasında ters orantı bulunmaktadır ve empatik endekslerdeki yükseklik sosyal kaygının azlığına işaret etmektedir.¹⁴ Anti sosyal davranışların azaltılması ve toplumsal dayanışmanın artırılması bakımından eğitim öğretim faaliyetlerine empati düzeyini artıracak şekilde yön vermek bir zorunluluktur.

Kişinin empati durumu aynı zamanda vicdanlı olmasıyla da yakından ilgilidir. Her bireyde bulunan çekirdek vicdanın sosyal vicdana dönüşebilmesi için ahlaki duyarlılıklar belirleyicidir. Çeşitli kişilik bozuklukları ya da psikopatik özellikler barındıran kişilerde, çekirdek vicdan ile birlikte empati özelliğinin de yokluğunu kanıtlayan araştırmalar mevcuttur.¹⁵

Empati eğitimi, aynı zamanda değerler eğitiminin diğer bir ifadeyle karakter eğitiminin bir parçasıdır. Değerler eğitimi, modern dünyada kültür erozyonuna maruz kalan her toplumun önemseddiği ve söz konusu çözülme için çeşitli tedbirler aldığı bir konudur. Küreselliğin meta aşamalarına geçildiği bir dönemde alinasyon, kültürel asimilasyon ve sosyal düzleşme ulusal varlıklar için tehdit boyutuna varmıştır. Üstelik bu sorun gelişmiş, gelişmemiş ülke ayrımı da yapmamaktadır. Bu olumsuz gidişatı durduracak ya da en azından yavaşlatacak birinci araçsa eğitimidir. Değerler eğitiminin, öğrencilerin karşılaştığı sosyal sorunları çözmede ve empati düzeylerini artırmada olumlu katkısının olduğu ortaya konmuştur.¹⁶ Öte yandan yapılan araştırmalar değerler eğitiminde öğrencinin aktif rol aldığı yöntemlerin daha faydalı olduğunu göstermiştir.¹⁷ Bu sebeple özellikle empati eğitiminin verilmesinde klasik eğitim yöntemlerinden ziyade yansıtıcı düşünme (aynalama) süreçleri ve aktif eğitim modelleri tercih edilmelidir. Bu araştırmaya konu olan Best Buddies projesi, yaşayarak öğrenme modelinin aktif olarak kullanıldığı bir uygulama alanı sağlamıştır.¹⁸

¹³ Nancy Eisenberg – Paul A. Miller, “The Relation of Empathy to Prosocial and Related Behaviours”, *Psychological Bulletin* 101/1 (1987), 91-119.

¹⁴ Jesse L. Loudin vd., “Rational Aggression in College Students: Examining the Roles of Social Anxiety and Empathy”, *Aggressive Behavior* 29 (2003), 430-439.

¹⁵ Tayfun Üzbay, *Görünmeyen Beyin* (İstanbul: Destek Yayınları, 2017), 142.

¹⁶ Öznur Tulunay Ateş, “Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilere Kazandırılması İstenen Olumlu Özellikler Üzerindeki Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/34 (2017), 41-60.

¹⁷ Etem Yeşilyurt, “Değerler Eğitimine Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması”, *Ekev Akademi Dergisi* 23/77 (2019), 121-146.

¹⁸ *Best Buddies International*, özel gereksinimli bireylere birebir dostluklar ve entegre istihdam yoluyla ilave yaşam fırsatları yaratmak için kurulmuş, kâr amacı gütmeyen gönüllü bir organizasyondur. Bu hareketle küresel ölçekte milyonlarca özel gereksinimli birey, akranlarıyla değerli dostluklar kurma, kendi başlarına bağımsız hareket kabiliyeti edinme, iletişim becerilerini geliştirme ve sosyalleşme imkânı elde edebilmektedir. Özellikle arkadaşlık misyonu projenin en önemli sac ayaklarından birini

Eğitimin istendik davranış değişikliğine neden olabilmesi için program hedefinin özelliğine bağlı olarak uygun ve etkili bir yöntemle icra edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, empati gibi duygusal ve bilişsel temeli bulunan bir niteliğin ortaöğretim çağındaki öğrencilere kazandırılması ve var olan düzeyinin artırılması için klasik metotlardan ziyade deneyime dayalı (proje bazlı) öğretim yöntemlerinin daha etkili olduğu tezini savunmaktadır. Ayrıca araştırma, pandemi sonrası örgün eğitime dönen çocuklardaki empati düzeyi hakkında da bir fikir vermeyi amaçlamaktadır.

Projenin amacı, Best Buddies projesine katılan öğrencilerin sosyal duyarlılık ve empati yeteneklerinin gelişiminin ölçülmesidir. Gönüllü öğrenciler, bu çerçevede çeşitli eğitimler almışlardır. Araştırmada aşağıda yer alan parametreler üzerinden özel gereksinimli bireyler hakkında empati eğitimi alan öğrencilerle almayan öğrenciler arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

- 1- Cinsiyetin empatik durum üzerinde ayırt edici bir etkisi var mıdır?
- 2- Yaş aralığının empatik eğilimler üzerindeki etkisi nedir?
- 3- Ebeveynlerin eğitim durumu, çocukların empati ölçeğine nasıl yansımaktadır?
- 4- Best Buddies programına katılmış olmanın bireysel empatik duruma etkisi ne orandadır?

3. Araştırma Yöntem ve Araçları

Bu çalışmayla lise seviyesindeki öğrencilerin özel gereksinimli bireyler hakkında aldıkları çeşitli eğitimlerden sonra empati düzeylerindeki gelişimler izlenmiştir. Bu amaçla ölçek; biri kontrol, diğeri deney olmak üzere iki farklı gruba uygulanmıştır. Deney grubu, Best Buddies International ile koordineli olarak çeşitli eğitimleri alan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu eğitimlerle gönüllülerin bilişsel ve davranışsal özelliklerinde istendik davranış değişikliği gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Öğrenciler “sosyal medyayı kullanırken empati merkezli hareket etmek”, “engellilik konusuna doğru yaklaşımlar” ve “liderlik” başlıklı seminerler almış ayrıca engelliler merkezini ziyaret ederek onların sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunları bizzat tecrübe etmişlerdir.

Çalışmada, deneysel nicel araştırma modeli izlenmiştir. Bu yöntem araştırma metotları içerisinde kesinliğe en yakın verilerin elde edildiği yöntemdir. Çünkü araştırma sahibi cevabını aradığı sorularla ilgili karşılaştırmalı işlemler dener ve bunların sonuçları hakkında çıkarımda bulunur.¹⁹ Bununla birlikte her deneysel araştırmada araştırmacının göremediği çeşitli faktörler sonuca etki edecek şekilde

oluşturmaktadır. Bu yolla bir yandan özel gereksinimli bireylerin sosyalleşmesi sağlanırken diğer yandan toplumsal farkındalığın gelişmesi amaçlanmaktadır. Projenin yürütüldüğü İzmir Atatürk Lisesi, *Best Buddies International*'ın Türkiye temsilciliği ile koordineli bir şekilde öğrencilerin empati yeteneklerinin gelişimi ve özel gereksinimli bireylerle ilgili farkındalıklarının artması için gönüllü öğrencilere çeşitli eğitimler vermiştir.

¹⁹ Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 17.

devreye girebilir. Bunun için gözlemcinin dikkati ve araştırmayı sınırlaması büyük önem taşır. Araştırmamızda empati ölçeği olarak Cambridge davranış ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğe empatiyi ölçen kırk sorunun yanı sıra çeldirici nitelikte yirmi soru ilave edilmiştir.²⁰ Orijinalinde 3 alt boyut 40 madde olan EÖ, Türkçe uyarlama çalışmasında 4 alt boyut ve 26 madde olarak geçerli-güvenilir bulunmuştur.

1- *Bilişsel Empati (11madde)*: 19, 22, 25, 26, 36, 41, 43, 44, 52, 54 ve 55. maddeler

2- *Empatik İlgî-Sempati (Duygusal Empati) (7 madde)*: 10, 15, 27, 29, 34, 46 ve 48. maddeler

3- *Emosyonel Yanıt (Duygusal Empati) (5 madde)*: 32, 38, 42, 50 ve 59. maddeler

4- *Sosyal Yeti (3 madde)*: 8, 35 ve 57. Maddeler

Ölçeğin Değerlendirmesi: Maddeler;

- “Kesinlikle katılıyorum” 2 puan

- “Sıklıkla katılıyorum” 1 puan

- “Bazen katılıyorum” 0 puan

- “Kesinlikle katılmıyorum” 0 puan olacak biçimde puanlanmaktadır.

Araştırma süresince 15-18 yaş arası öğrencilerin sosyal duyarlılık ve empati yeteneklerinin gelişiminin ölçümlenmesi, bir ölçek çalışması ile tespit edilmiştir. Uygulanan ölçekle katılımcıların empati durumları cinsiyetlerine, yaşlarına, ebeveynlerinin eğitim durumuna ve Best Buddies gönüllüsü olup olmadıklarına göre incelenmiş ve analiz edilmiştir. Ölçek, İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınan izinlerin ardından Google form uygulaması kullanılarak uygulanmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS (Statistical Package For Social Sciences for Windows, Release ver. 25.0) programından istifade edilmiştir. Bu bölümde; kullanılan testler, tanımlayıcı istatistikler (frekans analizi, betimleyici istatistikler, ortalama, standart sapma, analitik karşılaştırmalar) ve güvenilirlik analizi, Mann Whitney U, Kuruskal Wallis ve Regresyon analizi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırmada bulguların frekans, yüzde gibi tanımlayıcı istatistiklerinden faydalanılmış ve analitik mukayeseler yapılmıştır. Parametrik olmayan istatistiklerden, kategorik ve numerik verilerin analizinde yararlanılmıştır. İki değişken grup arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığının tespitinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İki den fazla değişken grubunun niceliksel ilişkisinin incelenmesinde Kuruskal Wallis Analizi uygulanmıştır.²¹ Çalışmada anlamlılık seviyesi 0.05 olarak baz alınmıştır. Tablolarda görülen p değerinin 0.05’ten küçük olmasıyla anlamlı bir fark olduğu, p değerinin 0.05’ten büyük olduğu durumlarda ise gurupların görüşleri arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki ilişkinin matematiksel eşitlik ile açıklanması amacıyla regresyon analizi kullanılmıştır. İki değişken arasındaki

²⁰ Emre Bora – Leyla Boysan, “Empati Ölçeği- Türkçe Formunun Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özellikleri”, *Klinik Psikiyatriloloji Bülteni* 19 (2009), 39-47.

²¹ Şeref Kalaycı, *Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Ankara: Dinamik Akademi, 2018), 106.

doğrusal ilişkinin derecesini ve yönünü ölçmek amacıyla korelasyon analizi kullanılmıştır.

4. Çalışma Grubu

Proje, İzmir Atatürk Lisesi ile sınırlıdır. Araştırma, 2021-2022 yılında eğitim-öğretim görmekte olup Best Buddies projesine gönüllü katılan 100 öğrenci (deney grubu) ve katılmayan ikinci bir grup 100 (kontrol grubu) öğrenci ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca sonuçların güvenilirliği araştırmaya katılan kişilerin samimiyeti ile sınırlıdır.

5. Öğrencilere İlişkin Demografik Bilgiler

Demografik bilgi formu, araştırmaya katılanların yaş, cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve Best Buddies programında gönüllü olma özelliklerini içermektedir. Demografik bilgi formunun oluşturulmasında konuya yönelik daha önce yapılan literatür çalışmaları esas alınmıştır.

Tablo 1. Öğrencilere ait kişisel özellikler

Cinsiyet	n	%
Kız	121	60,5
Erkek	79	39,5
Toplam	200	100,0
Yaş	n	%
15-16 yaş arası	171	85,5
17-18 yaş arası	29	14,5
Toplam	200	100,5
Anne eğitim durumu	n	%
İlköğretim	25	12,5
Ortaöğretim	51	25,5
Üniversite	99	49,5
Yüksek lisans ve üzeri	25	12,5
Toplam	200	100,0
Baba Eğitim durumu	n	%
İlköğretim	15	7,5
Ortaöğretim	48	24,0
Üniversite	105	52,5
Yüksek lisans ve üzeri	32	16,0
Toplam	200	100,0
Best Buddies programında gönüllü müsünüz?	n	%

Evet	100	50,0
Hayır	100	50,0
Toplam	200	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere öğrencilerin %60,5’i kız öğrenci, %39,5’i ise erkek öğrencidir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin %85,5’i 15-16 yaş arasındadır, %14,5’i ise 17-18 yaş arasındadır. Annelerinin eğitim durumu incelendiğinde %49,5’inin eğitim durumu üniversite, %25,5’inin eğitim durumu ortaöğretim, %12,5’inin eğitim durumu ise ilköğretim ile yüksek lisans ve üzeri düzeydedir. Babalarının eğitim durumu incelendiğinde en fazla %52,5 oranla üniversite, %24 oranla ortaöğretim, %16 oranla yüksek lisans ve üzeri ve son olarak en az %7,5 oranla ise ilköğretim düzeyindedir. Öğrencilerin %50’si Best Buddies programında gönüllüdür, %50’sinin ise Best Buddies programı ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

6. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik çözümlemesinde Cronbach Alpha katsayısı testinden yararlanılmıştır. Cronbach Alpha’nın tercih edilme sebebi, uygulanan ölçeğin güvenilirliğini ölçmektir. Cronbach Alpha ölçekten elde edilen bulguların tahlilinde, daha isabetli ve gerçekçi sonuçlar ortaya çıkması için kılavuz görevi görecektir.²²

Empati ölçeği ile ilgili yapılan güvenilirlik incelemesi neticesinde Cronbach’s Alpha değeri 0,834 olarak hesaplanmıştır. Cronbach’s alfa sayısının %83 elde edilmesi ile ankette, literatürde oldukça yüksek derecede kabul edilebilir bir güvenilirlik düzeyi belirlenmiştir.

7. Motivasyon Ölçeği Cevap Dağılımları

Aşağıdaki Tablo 2’de ve Tablo 3’te motivasyon ölçeğine ait asıl maddeler (40 madde) ve çeldirici maddeler (20 madde) ayrı ayrı ele alınarak elde edilen sonuçlar verilmiştir. Çeldirici maddeler, katılımcının testin amacına odaklanmasına engel olmayı amaçlamaktadır.

²² Hüner Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (Ankara: Seçkin Kitabevi, 2005), 168.

Tablo 2. Empati Ölçeği Asil Maddelerin Cevap Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum		Bazen katılıyorum		Sıklıkla katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Başka birisi sohbete katılmak istediğinde bu durumu kolaylıkla anlayabilirim	1	0,5	21	10,5	95	47,5	83	41,5
Benim kolaylıkla anladığım şeyleri anlamadıklarında, onlara açıklama yapmak bana zor gelir	49	24,5	97	48,5	32	16	22	11
Diğer insanlarla ilgilenmekten hoşlanırım.	14	7	68	34	73	36,5	45	22,5
Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanırım	48	24	85	42,5	44	22	23	11,5
İnsanlar sıklıkla tartışmada kendi görüşümü söylerken çok ileri gittiğini söylerler	84	42	72	36	32	16	12	6
Bir arkadaşımın buluşmaya geç kalırsa bu durumdan çok rahatsız olmam	95	47,5	64	32	26	13	15	7,5
Arkadaşlıklar ve ilişkiler benim için çok zordur, bu nedenle onlarla canımı sıkmam	100	50	69	34,5	25	12,5	6	3
Bir şeyin kaba ya da nazik olup olmadığına karar vermek bana sıklıkla zor gelir	93	46,5	76	38	25	12,5	6	3
Sohbet sırasında dinleyen ne düşünüyor olabileceğinden çok kendi fikirlerime odaklanma	78	39	78	39	33	16,5	11	5,5
Çocukken ne olacağını görmek için solucanları kesmeyi severdim	138	69	26	13	15	7,5	21	10,5
Eğer bir kişi bir şey söylüyor fakat görünürde söylediğinden başka bir şeyi kastediyorsa bunu çok çabuk kavrarım	4	2	46	23	88	44	62	31
Bazı şeylerin insanları neden çok üzdüğünü anlamak benim için zordur	71	35,5	82	41	33	16,5	14	7
Kendimi başka birinin yerine koymak benim için kolaydır	5	2,5	34	17	87	43,5	74	37
Bir kişinin nasıl hissedeceğini tahmin etmekte iyiyimdir	6	3	52	26	88	44	54	27
Gruptan bir kişinin kendini huzursuz ya da mahcup hissettiğini çok çabuk fark ederim	3	1,5	25	12,5	95	47,5	77	38,5
Başka birinin güceneceği bir şey söylersem, bu durumun benim değil onların problemi olduğunu	112	56	64	32	16	8	8	4
Eğer birisi yeni saç kesimini nasıl bulduğumu sorarsa, beğenmemiş de olsam doğruyu söylemeyi tercih ederim	52	26	90	45	26	13	32	16
Neden bazılarının tek bir söz ile gücenebileceğini anlayamam	79	39,5	64	32	33	16,5	24	12
Ağlayan insanları görmek beni üzmez	103	51,5	56	28	27	13,5	14	7
Kötü bir niyetim olmasına rağmen son derece açık sözlü biriyim ve bazı insanlar bunu kabalık olarak görüyor	53	26,5	77	38,5	36	18	34	17
Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanmam	31	15,5	69	34,5	63	31,5	37	18,5
İnsanlar onların nasıl hissettiklerini ve ne düşündüklerini anlamada iyi olduğumu söylerler	12	6	59	29,5	79	39,5	50	25
İnsanlarla konuşurken kendimle ilgili şeylerden çok onlarla ilgili konulardan bahsetmeye eğilimliyimdir	18	9	102	51	53	26,5	27	13,5
Bir hayvanı acı içinde görmek beni mutsuz eder	5	2,5	6	3	14	7	175	87,5

Diğer insanların düşüncelerinden etkilenmeden kararlar verebilirim	27	13,5	64	32	77	38,5	32	16
Ben konuşurken birisi ilgilenir ya da sıkılırsa bunu kolayca anlarım	5	2,5	24	12	82	41	89	44,5
Haberlerde acı çeken insanlar gördüğümde mutsuz olurum	13	6,5	33	16,5	56	28	98	49
Arkadaşlarım çoğunlukla problemlerini bana açarlar çünkü benim çok anlayışlı birisi olduğumu söylüyorlar	13	6,5	60	30	76	38	51	25,5
Eğer birini rahatsız ediyorsam, o kişi bunu bana söylemese bile ben bunu anlarım	2	1	40	20	91	45,5	67	33,5
İnsanlar bazen çok fazla alay edip ileri gittiğimi söylerler	108	54	58	29	16	8	18	9
Nedenin anlayamama rağmen insanlar çoğu kez duygusuz biri olduğumu söylerler	97	48,5	42	21	31	15,5	30	15
Eğer gruba yeni birisi katılırsa ortamla kaynaşmak için çabalaması gereken odur	68	34	91	45,5	27	13,5	14	7
Bir filmi genellikle karakterlerin duygularına kendimi kaptırmaksızın izlemeyi beceririm	81	40,5	71	35,5	33	16,5	15	7,5
Başka birinin belli bir durumda ne hissettiğini kolayca anlayabilirim	2	1	44	22	101	50,5	53	26,5
Karşımdaki kişinin ne hakkında konuşmak isteyebileceğini kolaylıkla tahmin edebilirim	11	5,5	67	33,5	77	38,5	45	22,5
Birisinin gerçek duygularını saklıyor olduğunu anlayabilirim	4	2	52	26	89	44,5	55	27,5
Sosyal ortamlarda doğru davranabilmeyi çaba harcamaksızın başarabilirim	32	16	65	32,5	74	37	29	14,5
Birisinin ne yapacağını tahmin etmekte iyiyimdir	7	3,5	55	27,5	88	44	50	25
Arkadaşlarımın problemleri olduğunda, duygusal olarak etkilenirim	8	4	66	33	63	31,5	63	31,5
Diğer kişilerin bakış açılarına katılmasam da genellikle değer veririm	6	3	36	18	80	40	78	39

Empati ölçeğine ait asıl maddelerin cevap dağılımları Tablo 2’de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrenciler en fazla “sıklıkla katılıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. Öğrencilerin sıklıkla katıldıklarını belirttikleri maddelerden bazıları; “Başka birisi sohbete katılmak istediğinde bu durumu kolaylıkla anlayabilirim”, “Gruptan bir kişinin kendini huzursuz ya da mahcup hissettiğini çok çabuk fark ederim”, “Başka birinin belli bir durumda ne hissettiğini kolayca anlayabilirim”, “Eğer birini rahatsız ediyorsam, o kişi bunu bana söylemese bile ben bunu anlarım”, “Birisinin gerçek duygularını saklıyor olduğunu anlayabilirim” maddeleridir. Öğrencilerin kesinlikle katıldığını belirttiği maddeler: “Bir hayvanı acı içinde görmek beni mutsuz eder”, “Ben konuşurken birisi ilgilenir ya da sıkılırsa bunu kolayca anlarım”, “Haberlerde acı çeken insanlar gördüğümde mutsuz olurum” maddeleridir. Öğrencilerin bazen katıldıklarını ifade ettikleri maddeler incelendiğinde; “İnsanlarla konuşurken kendimle ilgili şeylerden çok onlarla ilgili konulardan bahsetmeye eğilimliyimdir”, “Benim kolaylıkla anladığım şeyleri anlamadıklarında, onlara açıklama yapmak bana zor gelir”, “Eğer gruba yeni birisi katılırsa ortamla kaynaşmak için çabalaması gereken odur” maddeleri olduğunu görülmektedir. Son olarak öğrencilerin kesinlikle katılmıyorum olarak

belirttiği maddeler; “Ağlayan insanları görmek beni üzmez”, “Nedenin anlayamama rağmen insanlar çoğu kez duygusuz biri olduğumu söylerler”, “Bir arkadaşımın buluşmaya geç kalırsam bu durumdan çok rahatsız olmam”, “Bir şeyin kaba ya da nazik olup olmadığına karar vermek bana sıklıkla zor gelir” maddeleridir.

Tablo 3. Empati Ölçeği Çeldirici Maddelerin Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum		Bazen Katılıyorum		Sıklıkla Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hayvanları insanlara tercih ederim	19	9,5	95	47,5	48	24	38	19
Güncel eğilimler ve modayı takip etmeye çalışırım	36	18	69	34,5	62	31	33	16,5
Çoğu gece rüya görürüm	26	13	80	40	54	27	40	20
Problemlerimi diğerleri ile tartışmaktansa kendi başıma çözmeye çalışırım	14	7	65	32,5	65	32,5	56	28
Sabahları günün kendimi en iyi hissettiğim vaktidir	89	44,5	82	41	22	11	7	3,5
Ne kadar küçük olursa olsun, asla kuralları/kanunları çiğnemem	42	21	87	43,5	59	29,5	12	6
Sözlü şakalardansa el şakalarını tercih ederim	120	60	61	30,5	10	5	9	4,5
Hayatı gelecekte çok bugün için yaşarım	32	16	93	46,5	63	31,5	12	6
Ahlaki konularda çok katı fikirlerim vardır	75	37,5	79	39,5	36	18	10	5
İyi davranışların bir ailenin çocuğuna öğreteceği en önemli şey olduğunu düşünürüm	8	4	22	11	64	32	106	53
Anlık kararlarla bir şeyler yapmayı severim	23	11,5	65	32,5	61	30,5	51	25,5
İnsanlar sıklıkla sağımın solumun belli olmadığını söylerler	70	35	68	34	42	21	20	10
Herhangi bir sosyal faaliyette ilgi odağı olmayı severim	45	22,5	64	32	50	25	41	20,5
Politika hakkında tartışmalara katılmayı severim	61	30,5	48	24	33	16,5	58	29
O gün için planladığım her şeyi yapmadan rahatlayamam	35	17,5	81	40,5	52	26	32	16
Sürekli yeni hobilere başlarım ama onlardan kolaylıkla sıkılıp başka şeyler aramaya yönelirim	38	19	84	42	32	16	46	23
Gerçekten büyük bir hızlı trene binecek olsaydım çok sinirli ve tedirgin olurum	112	56	43	21,5	22	11	23	11,5
Günlük yaşamda organize olmayı çok severim ve sıklıkla yapmam gereken gündelik işlerin bir listesini çıkarırım	75	37,5	65	32,5	29	14,5	31	15,5
Risk almayı sevmem	56	28	77	38,5	50	25	17	8,5
Karar vermeden önce destekleyen ve karşıt olan yönleri tartarım	7	3,5	36	18	81	40,5	76	38

Empati ölçeğine ait çeldirici maddelerin cevap dağılımları Tablo 3'te verilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre öğrenciler en fazla “bazen katılıyorum” seçeneği işaretlemiştir. Öğrencilerin bazen katıldıklarını belirttikleri maddelerden

bazıları; “Hayvanları insanlara tercih ederim”, “Hayatı gelecekte çok bugün için yaşarım”, “Ne kadar küçük olursa olsun, asla kuralları/kanunları çiğnemem”, “O gün için planladığım her şeyi yapmadan rahatlayamam”, “Sürekli yeni hobilere başlarım ama onlardan kolaylıkla sıkılıp başka şeyler aramaya yönelirim” maddeleridir. Öğrencilerin kesinlikle katılmadıklarını belirttikleri maddeler: “Gerçekten büyük bir hızlı trene binecek olsaydım çok sinirli ve tedirgin olurum”, “Sözlü şakalardansa el şakalarını tercih ederim”, “Sabahları günün kendimi en iyi hissettiğim vaktidir” maddeleridir. Öğrencilerin sıklıkla katıldığı madde: “Karar vermeden önce destekleyen ve karşıt olan yönleri tartarım” maddesidir. Son olarak kesinlikle katıldıkları madde: “İyi davranışların bir ailenin çocuğuna öğreteceği en önemli şey olduğunu düşünürüm” maddesidir.

8. Bulgular

8.1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Empati Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Görüşleri

Cinsiyete göre öğrencilerin empati ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek için Mann Whitney U testi uygulanmış ve yapılan analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Empati Ölçeği ve Boyutları Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	N	Ort	SS	Min	Maks	Medyan	Test değeri	P değeri
Genel Empati Puanı	Kadın	121	27,2727	8,81287	8,00	51,00	26,0000	4319,00	0,249
	Erkek	79	29,4304	11,63404	7,00	63,00	28,0000		
	Toplam	200	28,1250	10,05009	7,00	63,00	26,0000		
Bilişsel Empati	Kadın	121	11,7686	5,76593	0,00	22,00	11,0000	5418,00	0,513
	Erkek	79	11,1772	6,05691	0,00	22,00	11,0000		
	Toplam	200	11,5350	5,87463	0,00	22,00	11,0000		
Empatik İlgi-Sempati	Kadın	121	1,7273	2,48663	0,00	14,00	1,0000	3279,00	0,000*
	Erkek	79	3,3165	3,23262	0,00	12,00	2,0000		
	Toplam	200	2,3550	2,90364	0,00	14,00	1,0000		
Emosyonel Yanıt	Kadın	121	4,8595	1,34354	1,00	8,00	5,0000	3686,50	0,005*
	Erkek	79	4,2405	1,71879	0,00	8,00	4,0000		
	Toplam	200	4,6150	1,52920	0,00	8,00	5,0000		
Sosyal Yeti	Kadın	121	1,7190	1,08952	0,00	4,00	2,0000	4254,50	0,010*
	Erkek	79	1,9114	1,14567	0,00	4,00	2,0000		
	Toplam	200	1,7950	1,11318	0,00	4,00	2,0000		

Mann Whitney U Test * $p < 0,05$

Kadın öğrencilerin genel empati puanı 27,27 ve erkek öğrencilerin ise genel empati puanı 29,43'tür. Erkek öğrenciler daha yüksek puana sahip olduğundan dolayı empati düzeyleri daha iyidir. Elde edilen bulgular, cinsiyet açısından genel empati düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir ($P=0,249$; $P>0,05$).

Bilişsel empati düzeyi incelendiğinde kadınların 11,76 ve erkeklerin 11,17 puana sahip oldukları görülmektedir. Kadın ve erkek öğrencilerin bilişsel empati düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ayrım ispatlanamamıştır ($P=0,249$; $P>0,05$).

Kadın öğrencilerin empatik ilgi-sempati puanı 1,72'dir, erkeklerin empatik ilgi-sempatik puanı ise 3,31'dir. Ulaşılan sonuçlara göre cinsiyete göre empatik ilgi-sempati düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($P=0,000$; $P<0,05$). Erkek öğrencilerin aritmetik ortalamasının kadın öğrencilerden daha yüksek olması nedeniyle erkek öğrencilerin empatik ilgi-sempatik düzeyinin daha iyi olduğu belirlenmiştir.

Kadınların emosyonel yanıt boyutu ortalaması 4,85'dir, erkeklerin emosyonel yanıt ortalaması ise 4,24'tür. Kadınların emosyonel yanıt düzeyinin erkeklerden daha iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler, cinsiyete göre emosyonel yanıt verme düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir ($P=0,005$; $P<0,05$).

Kadınların erkeklere nazaran emosyonel yanıt düzeylerinin daha yüksek çıkması, onların ilgili beyin bölgelerinin işlevsel yapısıyla ilgili gerçeklerle uyumludur. Kadın beyni, olumsuz olaylara karşı daha duyarlı ve kırılabilir bir özellik taşımaktadır. Bulgular, genel bilimsel verilerle örtüşmektedir.²³

Sosyal yeti düzeyi incelendiğinde, kadın öğrencilerin ortalaması 1,71'dir, erkek öğrencilerin ortalaması ise 1,91'dir. Erkek öğrencilerin sosyal yeti düzeylerinin daha iyi olduğu görülmektedir. Ayrıca, cinsiyete göre öğrencilerin sosyal yeti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($P=0,010$; $P<0,05$).

Gerek genel empati gerek empatik ilgi-sempati gerekse sosyal yeti açısından erkek öğrencilerin kız öğrencilerden pozitif ayrıştığı tespit edilmiştir. Oysa genel empati puanı açısından kadınların erkeklerden daha yüksek oranlara sahip olduğuna ilişkin bir kanı literatüre hakimdir.²⁴ Tania Singer'ın araştırmasında

²³ Marta Bianchin - Alessandro Angrilli, "Gender Differences in Emotional Response: A Psychophysiological Study", *Physiology & Behavior* 105/4, (2012), 925-932; Tara M. Chaplin - Amelia Aldao, "Gender Differences in Emotion Expression in Children: A Meta-Analytic Review", *Psychological Bulletin* 139/4 (2013), 735-765.

²⁴ Nancy Eisenberg - Janet Strayer, *Empathy and its Development* (New York: Cambridge University Press, 1987), 195.

Sheventika Nanda, "Are There Gender Differences in Empathy?", *Undergraduate Journal of Psychology* 7 (2013-2014), 28-34; Empati ölçümündeki cinsiyet farklılıklarına dair farklı bir değerlendirme için bk.

kadınların hem suçlularla hem de masumlarla kuvvetli bir şekilde empatize olduğu görülürken erkeklerin sadece masumlarla empati yapabildikleri, suçluların cezalandırılması aşamasında ise beyinlerinin ödül bölgesinin çalıştığı gözlemlenmiştir.²⁵ Bazı araştırmalar ise empatik eğilimlerin cinsiyete göre değişmediğini göstermiştir.²⁶ Zira empati seviyesinin şekillenmesinde sadece genetik ve cinsiyet gibi doğuştan gelen özellikler değil aynı zamanda epigenetik faktörler de belirleyici olmaktadır. Sosyal çevre, kültürel transfer, eğitim süreçleri, aile içi aynalama, akran gruplarındaki etkileşim ve bilinçli bilinçsiz karşılaşılan tüm enformasyon süreçleri buna dâhildir.

8.2. Yaşa Göre Öğrencilerin Empati Ölçeği ve Boyutlarına İlişkin Görüşleri

Yaşa göre öğrencilerin empati ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek için Mann Whitney U testi uygulanmış ve yapılan analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Yaşa Göre Empati Ölçeği ve Boyutları Arasındaki İlişki

	Yaş	N	Ort	SS	Min	Maks	Medyan	Test değeri	P değeri
Genel Empati Puanı	15-16 yaş arası	171	28,0643	9,91621	7,00	57,00	26,0000	2396,00	0,772
	17-18 yaş arası	29	28,4828	10,98577	8,00	63,00	27,0000		
	Toplam	200	28,1250	10,05009	7,00	63,00	26,0000		
Bilişsel Empati	15-16 yaş arası	171	11,5088	5,98466	,00	22,00	10,0000	2376,00	0,719
	17-18 yaş arası	29	11,6897	5,27192	,00	22,00	12,0000		
	Toplam	200	11,5350	5,87463	,00	22,00	11,0000		
Empatik İlgisempati	15-16 yaş arası	171	2,3275	2,84467	,00	14,00	1,0000	2410,00	0,804
	17-18 yaş arası	29	2,5172	3,28003	,00	12,00	1,0000		
	Toplam	200	2,3550	2,90364	,00	14,00	1,0000		

Nancy Eisenberg – Randy Lennon, "Sex Differences in Empathy and Related Capacities", *Psychological Bulletin* 94/1 (1983), 100-131; Linda Rueckert - Nicolette Naybar, "Gender Different in Empathy: The Role of the Right Hemisphere", *Brain and Cognition* 67/2 (2008), 162-167; Matthew J. Kobach - Andrew J. Weaver, "Gender and Empathy Differences in Negative Reactions to Fictionalized Real Violent Images", *Communication Reports* 25/2 (2012), 51-61; Chia-Yen Yang vd., "Gender Differences in the Mu Rhythm During Empathy for Pain: An Electroencephalographic Study", *Brain Research* 1251 (2009), 176-184.

²⁵ Tania Singer, "Empathy for Pain Involves the Affective But not Sensory Components of Pain", *Science* 303/5661 (2004), 1157-1162; Sheventika Nanda, "Are There Gender Differences in Empathy?", *Undergraduate Journal of Psychology* 7 (2013-2014), 28-34.

²⁶ Meriç Eraslan, "Gençlerde Duygusal Zekâ ve Empatik Eğilim Durumlarının Yaş, Cinsiyet ve Spor Yapma Değişkenlerine Göre İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24/4 (2016), 1839-1851.

Emosyonel Yanıt	15-16 yaş arası	yaş	171	4,6257	1,52633	,00	8,00	5,0000	2431,00	0,863
	17-18 yaş arası	yaş	29	4,5517	1,57176	,00	8,00	5,0000		
	Toplam			200	4,6150	1,52920	,00	8,00		
Sosyal Yeti	15-16 yaş arası	yaş	171	1,8012	1,13043	,00	4,00	2,0000	2478,00	0,997
	17-18 yaş arası	yaş	29	1,7586	1,02313	,00	4,00	2,0000		
	Toplam			200	1,7950	1,11318	,00	4,00		

Mann Whitney U Test * $p < 0,05$

15-16 yaş arasındaki öğrencilerin genel empati puanı 28,06'dır, 17-18 yaş arasındaki öğrencilerin genel empati puanı ise 28,48'dir. Elde edilen sonuçlar, yaşa göre öğrencilerin empati düzeyinde istatistiksel bir fark bulunmadığını göstermektedir ($P=0,772$; $P>0,05$).

İstatistiksel açıdan belirgin bir fark tespit edilememiş olsa da 17-18 yaş aralığındaki gençlerin 15-16 yaş aralığındakilere göre genel empati düzeylerinin yüksek çıkması, empatik duyarlılığın yaşla beraber geliştiğine işaret etmektedir. Geride bırakılan her yaş yeni deneyimler, daha fazla sosyalleşme ve bireysel olgunluğun (kematât) artmasına hizmet edebilmektedir. Bazı araştırmalar empatik ilginin yaşlı bireylerde, gençlere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir.²⁷ Diğer bazı araştırmalar ise ilerleyen yaşla birlikte bilişsel beceriler gerilediği için empati seviyelerinin düştüğünü buna karşın sempaside artış tespit edildiğini kanıtlamıştır.²⁸ Özellikle kadınlardaki empati düzeyi, yaşla birlikte artan bir farkla erkek akranlarından pozitif ayrılmaktadır.²⁹

15-16 yaş arası öğrencilerin bilişsel empati puanları 11,50 ve 17-18 yaş arasındaki öğrencilerin bilişsel empati puanları ise 11,68'dir. Yaş gruplarına göre bilişsel empati düzeyleri arasında istatistiksel olarak ispatlanmış bir ilişki belirlenmemiştir ($P=0,719$; $P>0,05$).

15-16 yaş arası öğrencilerin empatik ilgi-sempati puanları 2,32 ve 17-18 yaş arasındaki öğrencilerin empatik ilgi-sempati puanları ise 2,51'dir. Yaş gruplarına

²⁷ Janelle N. Beadle – Christine E. de la Vega, "İmpact of Aging on Empathy: Reviews of Psychological and Neural Mechanisms", *Frontiers in Psychiatry* 10 (2019), 1-13. Empati düzeyindeki farklılıkların incelenmesinde, metodolojik hata ve yaklaşımların sonuçlarında nasıl değiştirdiğine ilişkin bir eleştiri için bk. Randy Lennon - Nancy Eisenberg, "Gender and Age Differences in Empathy and Sympathy", *Empathy and its Development*, ed. Nancy Eisenberg – Janet Strayer (New York: Cambridge University Press, 1987), 195-213.

²⁸ Cornelia Wieck – Ute Cunzmann, "Age Differences in Empathy: Multidirectional and Context-Dependent", *Psychology and Aging* 30/2 (2015), 407-419.

²⁹ Kalina J. Michalska vd., "Age-related Sex Differences in Explicit Measures of Empathy do not Predict Brain Responses Across Childhood and Adolescence", *Developmental Cognitive Neuroscience* 3 (2013), 22-32.

göre empatik ilgi-sempati düzeyleri arasında istatistiksel olarak ispatlanmış bir ilişki yoktur ($P=0,804$; $P>0,05$).

15-16 yaş arasındaki öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,62'dir, 17-18 yaş arasındaki öğrencilerin emosyonel yanıt puanı ise 4,55'dir. Yaşa göre öğrencilerin emosyonel yanıt düzeyine ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak bir fark yoktur ($P=0,863$; $P>0,05$).

15-16 yaş arası öğrencilerin sosyal yeti puanları 1,80 ve 17-18 yaş arasındaki öğrencilerin sosyal yeti puanları ise 1,75'dir. Yaş gruplarına göre sosyal yeti düzeyleri arasında istatistiksel olarak ispatlanmış bir ilişki belirlenmemiştir ($P=0,997$; $P>0,05$).

8.3. Anne Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Empati Ölçeği Boyutlarına İlişkin Görüşleri

Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin empati ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek için Kuruskal Wallis testi uygulanmış ve yapılan analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Anne Eğitim Durumuna Göre Empati Ölçeği ve Boyutları Arasındaki İlişki

	Annelerin eğitim durumu	N	Ort	SS	Min	Maks	Medyan	Test değeri	P değeri
Genel Empati Puanı	İlköğretim	25	28,8800	8,60872	8,00	51,00	29,0000	1,647	0,649
	Ortaöğretim	51	28,2549	10,67678	11,00	57,00	26,0000		
	Üniversite	99	27,4040	9,67526	7,00	63,00	26,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	25	29,9600	11,72064	8,00	55,00	26,0000		
	Toplam	200	28,1250	10,05009	7,00	63,00	26,0000		
Bilişsel Empati	İlköğretim	25	12,8000	5,23609	0,00	22,00	13,0000	3,838	0,280
	Ortaöğretim	51	12,2549	6,53557	1,00	22,00	11,0000		
	Üniversite	99	10,8586	5,49213	0,00	22,00	10,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	25	11,4800	6,47508	2,00	22,00	11,0000		
	Toplam	200	11,5350	5,87463	0,00	22,00	11,0000		
Empatik İlgisempati	İlköğretim	25	2,4800	2,93144	0,00	10,00	1,0000	2,776	0,427
	Ortaöğretim	51	1,8627	2,66097	0,00	14,00	1,0000		
	Üniversite	99	2,4747	3,06176	0,00	12,00	1,0000		

	Yüksek lisans ve üzeri	25	2,7600	2,74287	,00	9,00	2,0000		
	Toplam	200	2,3550	2,90364	,00	14,00	1,0000		
Emosyonel Yanıt	İlköğretim	25	4,4000	1,47196	1,00	8,00	4,0000	3,187	0,364
	Ortaöğretim	51	4,6863	1,47635	1,00	7,00	5,0000		
	Üniversite	99	4,5556	1,45140	,00	8,00	5,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	25	4,9200	1,97737	,00	8,00	5,0000		
	Toplam	200	4,6150	1,52920	,00	8,00	5,0000		
Sosyal Yeti	İlköğretim	25	1,4800	1,04563	,00	4,00	1,0000	2,892	0,409
	Ortaöğretim	51	1,9412	1,22330	,00	4,00	2,0000		
	Üniversite	99	1,7778	1,06479	,00	4,00	2,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	25	1,8800	1,12990	,00	4,00	2,0000		
	Toplam	200	1,7950	1,11318	,00	4,00	2,0000		

Kruskal-Wallis Analizi

**p<0,05*

Anne eğitim düzeyi yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin empati puanı 29,96'dır, anne eğitim durumu ilköğretim düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 28,88'dir, anne eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 28,25 ve son olarak anne eğitim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 27,40'tır. Elde edilen sonuçlara göre en iyi empati düzeyine sahip öğrencilerin anneleri yüksek lisans ve üzeri düzeyinde olduğu görülmektedir fakat anne eğitim durumuna göre empati düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak ispatlanamamıştır ($P=0,649$; $P>0,05$).

Anne eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin bilişsel empati puanları 12,80'dir, anne eğitim durumu ortaöğretim olan öğrencilerin bilişsel empati puanı 12,25'tir, anne eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri düzeyde olan öğrencilerin bilişsel empati puanı 11,48'dir ve anne eğitim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin bilişsel empati puanı ise 10,85'tir. Görüldüğü üzere en yüksek bilişsel empati puanına sahip olan öğrencilerin anne eğitim durumu ilköğretim düzeyindedir. Yapılan istatistiksel analizler, anne eğitim seviyesi bakımından bilişsel empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir ($P=0,280$; $P>0,05$).

Anne eğitim düzeyi yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 2,76'dır, anne eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 2,48'dir, anne eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 2,47'dir ve son olarak anne eğitim düzeyi ortaöğretim olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 1,86'dır. Öğrencilerden en iyi empatik ilgi-sempatik düzeyine sahip olanların anneleri yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. Bununla birlikte istatistiksel analizler, anne eğitim

durumu açısından empatik ilgi-sempati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir ($P=0,427$; $P>0,05$).

Öğrencilerin emosyonel yanıt verme durumlarının anne eğitim düzeyleri ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçlara göre anne eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,92'dir, anne eğitim durumu ortaöğretim olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,68'dir, anne eğitim durumu üniversite olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,55'tir ve anne eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı ise 4,40'tır. Görüldüğü üzere en yüksek emosyonel yanıt puanına sahip olan öğrencilerin anne eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri düzeyindedir fakat anne eğitim durumuna göre emosyonel yanıt puanı arasındaki ilişki istatistiksel olarak ispatlanamamıştır ($P=0,364$; $P>0,05$).

Anne eğitim seviyesi ortaöğretim olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,94'tür, anne eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,88'dir, anne eğitim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,77'dir ve anne eğitim durumu ilköğretim düzeyinde olan öğrencilerin sosyal yeti puanı ise 1,48'dir. Görüldüğü üzere en yüksek sosyal yeti puanına sahip olan öğrencilerin anne eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri düzeyindedir. Anne eğitim durumu perspektifinden değerlendirildiğinde, sosyal yeti düzeyleri arasında manidar bir ilişki bulunamamıştır ($P=0,409$; $P>0,05$).

Araştırmada istatistik bilimi açısından anlamlı bir ilişki tespit edilemese de anneler açısından eğitimle empati düzeyi, empatik ilgi-sempati ve emosyonel yanıt arasında bir paralellik ilişkisi gözlemlenmektedir. Öte yandan babanın eğitim durumu ile genel empati puanı, bilişsel empati, emosyonel yanıt ve sosyal yeti arasında ters bir korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim durumu ilkokul olan babaların çocuklarında, yukarıda saydığımız empati özellikleri daha açık bir şekilde pozitif ayrılmaktadır. Araştırmanın bir proje okulunda yürütüldüğü düşünüldüğünde, bu husus ayrıca araştırmaya değer görülmektedir. Zira sosyo-ekonomik faktörler gibi bu sonuca yol açan daha başka etmenler bulunması muhtemeldir.

8.4. Baba Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Empati Ölçeği Boyutlarına İlişkin Görüşleri

Baba eğitim durumuna göre öğrencilerin empati ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek için Kuruskal Wallis testi uygulanmış ve yapılan analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Baba Eğitim Durumuna Göre Empati Ölçeği ve Boyutları Arasındaki İlişki

	Babanızın eğitim durumu	N	Ort	SS	Min	Maks	Medyan	Test değeri	P değeri
Genel Empati Puanı	İlköğretim	15	29,8667	10,90129	8,00	50,00	31,0000	2,944	0,400
	Ortaöğretim	48	28,0208	9,49017	11,00	63,00	26,0000		
	Üniversite	105	27,4286	10,06312	7,00	57,00	25,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	32	29,7500	10,61040	8,00	46,00	30,0000		
	Toplam	200	28,1250	10,05009	7,00	63,00	26,0000		
Bilişsel Empati	İlköğretim	15	13,0000	6,43650	,00	22,00	14,0000	3,487	0,332
	Ortaöğretim	48	12,2083	5,65670	1,00	22,00	11,5000		
	Üniversite	105	11,0190	5,71264	,00	22,00	10,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	32	11,5313	6,49558	1,00	22,00	11,0000		
	Toplam	200	11,5350	5,87463	,00	22,00	11,0000		
Empatik İlgisempati	İlköğretim	15	2,4667	3,58303	,00	14,00	1,0000	4,959	0,175
	Ortaöğretim	48	1,7292	2,45591	,00	12,00	1,0000		
	Üniversite	105	2,4095	2,99260	,00	12,00	1,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	32	3,0625	2,82771	,00	9,00	2,0000		
	Toplam	200	2,3550	2,90364	,00	14,00	1,0000		
Emosyonel Yanıt	İlköğretim	15	5,0667	1,43759	2,00	8,00	5,0000	2,536	0,469
	Ortaöğretim	48	4,7500	1,52288	1,00	8,00	5,0000		
	Üniversite	105	4,4857	1,48139	,00	8,00	4,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	32	4,6250	1,73670	,00	8,00	5,0000		
	Toplam	200	4,6150	1,52920	,00	8,00	5,0000		
Sosyal Yeti	İlköğretim	15	2,2000	1,32017	,00	4,00	2,0000	5,865	0,118
	Ortaöğretim	48	1,5000	,98930	,00	4,00	1,0000		
	Üniversite	105	1,8190	1,05412	,00	4,00	2,0000		
	Yüksek lisans ve üzeri	32	1,9688	1,30716	,00	4,00	2,0000		
	Toplam	200	1,7950	1,11318	,00	4,00	2,0000		

Kruskal-Wallis Analizi

* $p < 0,05$

Baba eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin empati puanı 29,86'dır, baba eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 29,75'dir, baba eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 28,02 ve son olarak baba eğitim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin empati puanı 27,42'dir. Elde edilen sonuçlara göre en iyi empati düzeyine sahip öğrencilerin babaları ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir fakat baba eğitim durumuna göre empati düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak ispatlanamamıştır ($P=0,400$; $P>0,05$).

Baba eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin bilişsel empati puanları 13'tür, baba eğitim durumu ortaöğretim olan öğrencilerin bilişsel empati puanı 12,20'dir, baba eğitim durumu yüksek lisans ve üzeri düzeyde olan öğrencilerin bilişsel empati puanı 11,53'tür ve baba eğitim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin bilişsel empati puanı ise 11,01'dir. Görüldüğü üzere en yüksek bilişsel empati puana sahip olan öğrencilerin babalarının eğitim durumu ilköğretim düzeyindedir. Yapılan analiz sonucuna göre, baba eğitim durumuna göre bilişsel empati düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P=0,332$; $P>0,05$).

Baba eğitim düzeyi yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 3,06'dır, baba eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 2,46'dır, baba eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 2,44'tür ve son olarak baba eğitim düzeyi ortaöğretim olan öğrencilerin empatik ilgi-sempatik puanı 1,72'dir. Öğrencilerden en iyi empatik ilgi-sempati düzeyine sahip olanların babaları yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. Yapılan analiz sonucuna göre, baba eğitim durumuna göre empatik ilgi-sempati düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($P=0,175$; $P>0,05$).

Öğrencilerin emosyonel yanıt verme durumlarının baba eğitim düzeyleri ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçlara göre baba eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 5,06'dır, baba eğitim durumu ortaöğretim olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,75'dir, baba eğitim seviyesi yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,62'dir ve baba eğitim seviyesi üniversite olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı ise 4,48'dir. Görüldüğü üzere en yüksek emosyonel yanıt puanına sahip olan öğrencilerin baba eğitim durumu ilköğretim düzeyindedir fakat baba eğitim durumuna göre emosyonel yanıt puanı arasındaki ilişki istatistiksel olarak ispatlanamamıştır ($P=0,469$; $P>0,05$).

Baba eğitim durumu ilköğretim olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 2,20'dir, baba eğitim seviyesi yüksek lisans ve üzeri olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,96'dır, baba eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,81'dir ve baba eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olan öğrencilerin sosyal yeti puanı ise 1,50'dir. Görüldüğü üzere en yüksek sosyal yeti puanına sahip olan öğrencilerin baba eğitim durumu ilköğretim düzeyindedir. Yapılan analiz

sonucuna göre, baba eğitim durumuna göre sosyal yeti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P=0,118$; $P>0,05$).

Bilişsel ve genel empati ile sosyal yeti durumu hem anne hem de baba için ilköğretim düzeyinde yüksek çıkarken yüksek tahsil yapan ebeveynlerde daha düşük puanlara karşılık gelmiştir. Aradaki fark belirgin bir fark olmasa da modern/seküler eğitim yöntem ve araçlarının, insani değerleri inşa etmede çok başarılı olmadığını düşündürmektedir. Bu tablo bizde, geleneksel bilgiyle mücehhez bireylerin doğaya ve doğal olana/fitrata daha yakın durduğu düşüncesini oluşturmuştur. Zira yüksek tahsil ile birlikte modernitenin kimlik kodları benliklerde daha çok yer etmektedir. Bu durum, modernizme eleştiri getiren post modern düşünürleri adeta tasdik etmektedir. Zira modernizmin inşa ettiği ve bilgi ve aklın ego uğruna araçsallaştırıldığı, insan ruhuna dokunan metafizik öğelerin inkâr edildiği, değerlerin yegâne kaynağı olarak insanın belirlendiği bir dünyada, insanın payına ya nihilizm ya da rölativizm düşmektedir. Bunlardan birincisi hiçliği, diğeri ise belirsizliği temsil etmektedir. Öte yandan modern çoğulculuğun, akliselim bilgiye zarar verdiği eleştirisi, kendini tasdik edecek şekilde tezahürler meydana getirmektedir.³⁰ Zira modern bilgi felsefesi ve bilim anlayışının insan tanımı, pek çok sosyolog ve teolog tarafından eleştirilmektedir.³¹

Gerek geleneksel epistemolojinin temel özelliği gerekse bilim ve felsefe yapma nedenindeki barışçıl tutum, yüzyıllar boyunca insanı daha masum ve masun kıldı. Ancak 17. asırdan itibaren Batı yakasında özellikle Francis Bacon ile başlayan (öl. 1626) epistemolojik bir dönüşüm zuhur etmiştir. Yeni hümanist felsefede bilginin nesnesi ve gayesi başkalaşmaya başlamıştır. Bize göre bilginin insana yönelen bir namluya dönüşmesinde kritik eşik, Bacon'ın ortaya koyduğu yeni paradigmadır. Artık her şey insan içindir. Doğa başta olmak üzere "öteki" olarak görülen her varlık, hatta tanrı bile insana sağladığı yarar ölçüsünde değer taşıyacaktır.³²

³⁰ Peter L. Berger-Thomas Luckman, *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*, çev. Mustafa Derviş Dereli (Ankara: Heretik Yayıncılık 2016), 60.

³¹ Steven Rose, *Lifelines- Biology Beyond Determinism* (New York: Oxford University Press, 1998), 295-296; Jonah Lehrer, *Proust Bir Sinirbilimciydi*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009), 220; Theodor W. Adorno-Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2014), 120.

³² Francis Bacon, *The New Organon*, ed. Lisa Jardine - Michael Silverthorne (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 11; İlya Prigogine - İsabilla Stengers, *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature* (London, y.y, ts.), 29.

8.5. Best Buddies Programında Gönüllü Olma Durumuna Göre Öğrencilerin Empati Ölçeği Boyutlarına İlişkin Görüşleri

Best Buddies programında gönüllü olma durumuna göre öğrencilerin empati ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin görüşlerini tespit etmek için Mann Whitney U testi uygulanmış ve yapılan analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Best Buddies programında Gönüllü Olma Durumuna Göre Empati Ölçeği ve Boyutları Arasındaki İlişki

	Best Buddies programında gönüllü müsünüz?	N	Ort	SS	Min	Maks	Medyan	Test değeri	P değeri
Genel Empati Puanı	Evet	100	28,4500	9,86103	8,00	57,00	26,0000	4752,50	0,545
	Hayır	100	27,8000	10,27501	7,00	63,00	26,5000		
	Toplam	200	28,1250	10,05009	7,00	63,00	26,0000		
Bilişsel Empati	Evet	100	11,8800	5,85219	,00	22,00	11,0000	4638,00	0,376
	Hayır	100	11,1900	5,90616	,00	22,00	10,0000		
	Toplam	200	11,5350	5,87463	,00	22,00	11,0000		
Empatik İlgisempati	Evet	100	2,2000	2,64384	,00	11,00	1,0000	4882,50	0,768
	Hayır	100	2,5100	3,14785	,00	14,00	1,0000		
	Toplam	200	2,3550	2,90364	,00	14,00	1,0000		
Emosyonel Yanıt	Evet	100	4,7600	1,43633	,00	8,00	5,0000	4506,00	0,017*
	Hayır	100	4,4700	1,61092	,00	8,00	5,0000		
	Toplam	200	4,6150	1,52920	,00	8,00	5,0000		
Sosyal Yeti	Evet	100	1,7900	1,14852	,00	4,00	2,0000	4887,00	0,773
	Hayır	100	1,8000	1,08246	,00	4,00	2,0000		
	Toplam	200	1,7950	1,11318	,00	4,00	2,0000		

Mann Whitney U Test * $p < 0,05$

Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin genel empati puanı 28,45 ve Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin ise genel empati puanı 27,80’dır. Best Buddies programında gönüllü olan öğrenciler, gönüllü olmayan öğrencilere göre daha yüksek puana sahip olduğundan empati düzeyleri daha iyidir. Elde edilen sonuçlara göre Best Buddies programında gönüllü olma durumuna göre genel empati seviyeleri arasında istatistik bilimi açısından anlamlı bir bağlantı ispatlanamamıştır ($P=0,545$; $P>0,05$).

Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin bilişsel empati puanı 11,88 iken Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin bilişsel empati puanı 11,19’dur. Ulaşılan aritmetik ortalama sonuçlarına göre Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin bilişsel empati düzeyleri gönüllü olmayan

öğrencilere göre deha iyidir fakat Best Buddies programında gönüllü olma durumuna göre bilişsel empati düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak ispatlanamamıştır ($P=0,376$; $P>0,05$).

Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin empatik ilgi-sempati puanı 2,20'dir, Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin ise empatik ilgi-sempati puanı ise 2,51'dir. Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin empatik ilgi-sempati düzeyleri gönüllü olan öğrencilere göre daha iyi düzeydedir. Ulaşılan analiz sonuçlarına bakıldığında, Best Buddies programında gönüllü olma durumuna göre empatik ilgi-sempati düzeyleri arasındaki ilişki istatistik bilimi açısından anlamlı değildir ($P=0,768$; $P>0,05$).

Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin emosyonel yanıt puanı 4,76'dır, Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin ise 4,47'dir. Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin emosyonel yanıt düzeyinin Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerden daha iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Ulaşılan analiz sonuçlarına bakıldığında, Best Buddies programında gönüllü olma durumuna göre emosyonel yanıt düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır ($P=0,017$; $P<0,05$).

Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerin sosyal yeti puanı 1,79'dır. Best Buddies programında gönüllü olmayan öğrencilerin sosyal yeti puanı ise 1,80'dir. Best Buddies programında gönüllü olan öğrencilerle gönüllü olmayan öğrencilerin sosyal yeti düzeyleri farklı değildir. Bu nedenle kontrol grubu ile deney grubu arasında sosyal yeti düzeyi bakımından anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($P=0,773$; $P>0,05$).

Araştırma göstermiştir ki gerek Best Buddies'e katılıp özel gereksinimli bireyler hakkında spesifik eğitimler alan öğrencilerin (gönüllülerin) gerekse söz konusu programa katılmayan öğrencilerin genel empati düzeyi birbirine yakın seyretmektedir. Bu sonuç, ölçeğin bir proje okulunda yürütülmesiyle yakından ilgili olduğunu düşündürmektedir. Çalışmanın duygusal ve bilişsel zekâsı yüksek, çeşitli bilimsel, sanatsal ve spor dallarında ulusal ve uluslararası ödüller kazanacak kadar çok yönlü ve yetenekli öğrencilerin evreninde uygulanmış olmasının bu sonuçlarla doğrudan ilgisi olduğu düşünülebilir.³³ Haddizatında bazı araştırmalar, duygusal zekâ ile empati arasındaki korelasyona dikkat çekmektedir.³⁴ İstatistiksel açıdan anlamlı bir durum, Best Buddies programına katılan öğrencilerin emosyonel yanıt düzeylerinin yüksek çıkmasıdır. Emosyonel tepkiler, farklı sosyal öğrenme türlerinde farklı sonuçlar verme eğilimi taşısa da³⁵ araştırmamızın hipotezine

³³ Meriç Eraslan, "Gençlerde Duygusal Zekâ ve Empatik Eğilim Durumlarının Yaş, Cinsiyet ve Spor Yapma Değişkenlerine Göre İncelenmesi", 1839-1851.

³⁴ Fatemeh Hajibabae vd., "The Relationship Between Empathy and Emotional Intelligence Among Iranian Nursing Students", *International Journal of Medical Education* 9/19 (2018), 239-243.

³⁵ Ross Buck, "Emotions in Early Development", *Emotion, Theory, Research and Experience*, ed. Robert Plutchik-Henry Kellerman (New York: Academic Press, 1983), 259-292.

uygun olarak proje bazlı ve deneyime dayalı eğitimlerin, empati becerisinin gelişimine olumlu yansımaları olduğunu göstermektedir.

8.6. Öğrencilerin Empati Ölçeği Boyutlarına Ait Görüşlerin İlişki İncelemesi

Bu bölümde araştırmada katılımcı öğrencilerin empati ölçeği boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla oluşturulan hipotezin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. "Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki veya daha çok değişken ile olan ilişkisini test edilmesi sağlayan korelasyon katsayısı belirlenir. Korelasyon katsayısı "r" ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değer alır."³⁶ Analiz verileri normal dağılım göstermediği için Spearman korelasyon yöntemi tercih edilmiştir. Korelasyon katsayısı "r", "-1 ile 0 arasında negatif ilişki, 0 ile +1 arasında pozitif ilişki ve 0'a eşit ise ilişki olmadığını gösterir. "İki değişken arasında Spearman korelasyon katsayısının aldığı değer $0,00 < r < 0,25$ arasında çok zayıf, $0,26 < r < 0,49$ arasında zayıf, $0,50 < r < 0,69$ arasında orta, $0,70 < r < 0,89$ arasında yüksek ve $0,90 < r < 1,00$ arasında çok yüksek" şeklinde ilişki olduğu sonucuna ulaşılır."³⁷ Bu kapsamda katılımcıların her katılımcıya ait empati ölçeği boyutlarının puanları arasındaki ilişkiye yönelik yapılan Spearman korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Empati Ölçeği Boyutları Arasında Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

		Bilişsel Empati	Empatik İlgisempati	Emosyonel Yanıt	Sosyal Yeti
Bilişsel Empati	R	1,000	-,017	,324**	,306**
	P	.	,817	,000	,000
	N	200	200	200	200
Empatik İlgisempati	R	-,017	1,000	-,122	,126
	P	,817	.	,084	,076
	N	200	200	200	200
Emosyonel Yanıt	R	,324**	-,122	1,000	,169*
	P	,000	,084	.	,017
	N	200	200	200	200
Sosyal Yeti	R	,306**	,126	,169*	1,000
	P	,000	,076	,017	.
	N	200	200	200	200

*Korelasyon. 0.05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon. 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

³⁶ Kalaycı, Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 115.

³⁷ Kalaycı, Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 115.

Tablo 9’da görüldüğü gibi bilişsel empati ile emosyonel yanıt arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-0,324$; $p<0,000$). Bilişsel empati ile sosyal yeti arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-0,306$; $p<0,000$). Emosyonel yanıt ile sosyal yeti arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-0,169$; $p<0,017$).

8.7. Empati Ölçeği Boyutlarının Empati Ölçeği Etkisine Yönelik Regresyon İncelemesi:

Tablo 10. Bilişsel Empati, Empatik İlgı-Sempati, Emosyonel Yanıt, Sosyal Yeti Boyutlarının Empati Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken:	Bağımlı Değişken: Empati Ölçeği Genel Puanı	
	Beta	t
Sabit	2,905	4,521**
Bilişsel Empati	1,199	34,601**
Empatik İlgı-Sempati	1,632	25,269**
Emosyonel Yanıt	1,274	9,993**
Sosyal Yeti	0,932	5,175**
Model R²	0,967	
Model Düzeltmiş R²	0,936	
Model F	710,160**	

Regresyon Analizi * $p<0,05$ ** $p<0,01$

Tablo 10 bilişsel empatinin, empatik ilgi-sempatinin, emosyonel yanıtın ve sosyal yetinin öğrencilerin empati düzeyi üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. F testine göre kurulan model 0,01 düzeyinde anlamlıdır ($F=710,160$). Empatideki (bağımlı değişken) değişiminin %93’ünün kullanılan bağımsız değişkenler (sosyal yeti, empatik ilgi, bilişsel empati, emosyonel yanıt,) tarafından açıklandığı görülmektedir (Düzeltmiş $R^2=0,936$).

Regresyon analizi sonucuna göre, bilişsel empatinin öğrencilerin empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($t=34,601^{**}$) tespit edilmiştir. Bilişsel empati düzeyinin artması öğrencilerin empati düzeylerini artırmaktadır. Bilişsel empatiye ait parametre değeri 1,19’dur. Bilişsel empati düzeyinde yaşanacak bir birimlik artış öğrencinin empati düzeyini 1,19 kat artıracaktır.

Empatik ilgi-sempatinin öğrencilerin empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($t=25,269^{**}$) görülmektedir. Empatik ilgi-sempati düzeyinin artması öğrencilerin empati düzeylerini artırmaktadır. Empatik ilgi-sempatiye ait parametre değeri 1,63’dur. Empatik ilgi-sempati düzeyinde görülecek olan bir birimlik artış öğrencinin empati düzeyini 1,63 kat artıracaktır.

Emosyonel yanıtın öğrencilerin empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($t=9,993^{**}$) görülmektedir. Emosyonel yanıt düzeyinin artması öğrencilerin empati düzeylerini artırmaktadır. Emosyonel yanıtı ait parametre

değeri 1,27'dir. Emosyonel yanıt düzeyinde görülecek olan bir birimlik artış öğrencinin empati düzeyini 1,27 kat artıracaktır.

Sosyal yetinin öğrencilerin empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($t=5,175^{**}$) görülmektedir. Sosyal yanıt düzeyinin artması öğrencilerin empati düzeylerini artırmaktadır. Sosyal yanıtta ait parametre değeri 0,93'tür. Sosyal yanıt düzeyinde görülecek olan bir birimlik artış öğrencinin empati düzeyini 0,93 kat artıracaktır.

Bilişsel empatinin, empatik ilginin, emosyonel yanıtın ve sosyal yetinin, öğrencilerin empati düzeyleri üzerinde etkisi belirlendiğinden dolayı hipotez kabul edilmiştir.

Regresyon Model Denklemi: $\text{Empati} = 2,905 + 1,19 \times (\text{Bilişsel Empati}) + 1,63 \times (\text{Empatik İlgisi}) + 1,27 (\text{Emosyonel Yanıt}) + 0,93 \times (\text{Sosyal Yanıt})$

Sonuç

Eğitim, kişinin okulda öğrendiği her şeyi unuttuğunda artakalandır. Öğrenciler eğitim-öğretim hayatları boyunca öğrendikleri pek çok bilgiyi kısa süre sonra unuturlar. Şayet edinilen bilgiler kariyerleriyle ya da hayatlarını idame ettirme biçimleriyle doğrudan ilgili değilse öğrenilen bilginin "sinaptik sönmeye" maruz kalması kaçınılmazdır. Oysa eğitim süreçlerinde kazanılan duygu ve tutumlar çoğu zaman istendik davranış değişikliğini sağlayacak şekilde iz bırakmaktadır. Eğitimin bilgi yükleme süreci olmaktan çıkarılıp bireyin kendine ve topluma faydalı birer şahsiyet olarak yetişmesini sağlayacak süreçler şeklinde planlanması, bugün daha da önem kazanmıştır. Zira teknolojik ve enformatik saldırıların sarmalında şekillenen modern çağda, kişilik oluşumunda geleneksel yöntemlerin rolü gitgide azalmakta ve bireysel özgünlükler kaybolmaktadır.

Empati gerek ahlaki değerlerin sosyal boyutunun işlevselliği gerekse insanlığın ortak vicdanı olma açısından değerlendirildiğinde, insan oluşumuzun temel ayraçlarından biridir. Zira toplumsal ilişkilerdeki temel ilkelerden/gereksinimlerden biri, diğerlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaktır. Muhatabımız tarafından anlaşılma, iletişimdeki en önemli hususlardandır. Sözcüklerin jest ve mimiklerin yetersiz kaldığı yerde duygudaşlık yeteneğinin devreye girmesi iletişimin kalitesini artırdığı gibi toplumsal uyum ve birliğe de katkı sağlamaktadır. Empatik erdem, "İnsan insanın kurdudur." mottosuyla karakterize edilen her türlü aşkın ilkenin reddedildiği, insanın "tabiat itibarıyla kötü ve doğal seleksiyon kurallarına göre hareket ederek kişisel çıkar ve hazdan başka bir ereğinin olmadığı varlık"³⁸ şeklinde tanımlandığı bir çağa düşülen insani bir şerhtir.

³⁸ Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. çev. Erol Güngör (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1994), 284.

İnsandaki empati özelliğinin aşınması, dünyanın mevcut sorunlarına daha fazlasının eklenmesini kaçınılmaz kılacaktır. İnsan-insan, insan-hayvan hatta insanla onu kuşatan çevrenin bütünü arasında sağlıklı bir ilişki kurulabilmesi için empatinin varlığı kritik önemdedir. Gerek biyolojik gerekse psikolojik boyutuyla insanın özünde vahşi ve egosantrik bir yanı hep vardır. Uygarlık, fiziksel özelliklerimizle değil davranışlara yansıyan faziletlerle mümkündür. İnsan, nefsanî duygularını terbiye edip kontrol altına alabildiği ölçüde erdeme ulaşabilecek ve ahlaklı bir varlık sayılacaktır. Çatışma, ister Freud'un belirttiği gibi içgüdüsel olsun isterse genlerde gizlenmiş; temelde "fıtrata yabancılaşmamak"la ve iradenin kontrolünü ele almakla önlenecektir. Modern Batı ahlakının kitle iletişim araçlarıyla bütün gezegeni istila ettiği bir süreçte asıl erdem, grup ya da topluluk yararına bencil ya da anti-sosyal dürtülerin üstesinden gelmeye bağlıdır.³⁹

Covid-19 salgını, sosyal bir varlık olan insanı "öteki"nden biraz daha uzaklaştırmış, kendine ve topluma yabancılaştırmıştır. Bu yabancılaşma beraberinde temel insani özelliklerden sayılan empati yeteneğinin zayıflamasına yol açmıştır. Bireylerin empati duyarlılığının artırılmasının yollarından biri, eğitim süreçlerinde sosyalleşme katsayısını artıracak metotlar geliştirmektir. Yaptığımız araştırma, retoriğe dayalı öğretimden ziyade deneyime dayalı eğitim modelinin özellikle empatinin gelişiminde, olumlu katkıları ortaya koymuştur.

Uyguladığımız ölçeğin regresyon analizi göstermiştir ki empatik ilgi-sempati, bilişsel empati, emosyonel yanıt ve sosyal yeti durumlarında yaşanacak artışlar, öğrencinin empati düzeyinin artmasına çeşitli oranlarda ve pozitif katkı sağlamaktadır. Araştırmamızda kadınların emosyonel yanıt düzeyleri, erkeklerden daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, onların nörobiyolojik yapısıyla doğrudan ilgilidir. Kadın beyni, duyarlılık katsayısı bakımından erkeğe nazaran daha farklı özellikler taşımaktadır. Nörobilimsel bulgular, bu farklılığı teyit etmiştir.⁴⁰ Özellikle kadınlardaki empati düzeyi, yaşla birlikte artan bir farkla erkek akranlarından pozitif ayrılmaktadır.⁴¹

Çalışmamızın en ilginç sonuçlarından biri, erkek öğrencilerin empatik ilgi-sempati, sosyal yeti ve genel empati puanlarının kız öğrencilerden yüksek çıkması olmuştur. Bu durum alanda oluşan genel tabloya ve literatüre aykırıdır. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi genel empati puanı açısından kadınların erkeklerden daha yüksek skorlara sahip olduğu kabul edilmektedir.⁴² Kadınlar

³⁹ Roy Baumeister- Julia Exline, "Virtue, Personality, and Social Relations: Self-Control as the Moral Muscle", *Journal of Personality* 67/6, (1999), 1165-1194.

⁴⁰ Bianchin-Angrilli, "Gender Differences in emotional response: A Psychophysiological Study", 925-932; Chaplin - Aldao, "Gender Differences in Emotion Expression in Children: A Meta-Analytic Review", 735-765.

⁴¹ Michalska vd., "Age-related Sex Differences in Explicit Measures of Empathy do not Predict Brain Responses Across Childhood and Adolescence", 22-32.

⁴² Eisenberg -Strayer, *Empathy and its Development*, 195; Eisenberg-Lennon, "Sex Differences in Empathy and Related Capacities", 100-131; Kobach- Weaver, "Gender and Empathy Differences in Negative Reactions to Fictionalized Real Violent Images", 51-61;

genel olarak suçlu ya da masum ayırt etmeksizin empatize olabilirken erkekler bu konuda daha seçici hareket edebilmektedir.⁴³ Her ne kadar bazı araştırmalar, empatinin cinsiyete göre değişiklik arz etmediğini göstermişse de bunlar azınlıkta kalmaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte empatinin sadece beynin cinsel kimliğiyle ilgili olmadığını, epigenetik faktörlerin de beynin nörobiyolojik veri tabanının şekillenmesinde etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁴⁵

Bu araştırmada erkek öğrencilerin empatik ilgi-sempati ve sosyal yeti durumlarının kız öğrencilerden yüksek çıkmasının nedenlerinden biri; ölçeğin bir proje okulunda uygulanması olabilir. Zira bahse konu okula belirli bir bilişsel ve duygusal zekânın üzerindeki öğrenciler gelmektedir. Ancak yine de sonuçların bu şekilde çıkması, ayrı bir araştırmayı gerektirmektedir.

Bilişsel empati durumu hem anne hem de baba için ilköğretim düzeyinde yüksek çıkmıştır. Bilişsel empati ile eğitim durumu arasındaki bu ters ilişkinin sosyo-psikolojik ve epistemolojik analizi, uzun bir araştırmanın konusu olabilir. Zira modern bilgi felsefesi ve bilim anlayışının insan tanımı, pek çok sosyolog ve teolog tarafından eleştirilmektedir.⁴⁶ Modern bilimsel paradigmaya göre insan, evrimsel açıdan tanımlanan bir varlıktır öyleyse sonunda inşa edeceğimiz dünya da sadece evrimsel kuralların ve evrimsel ahlakın geçerli olacağı bir dünya olacaktır. O dünyada bencillik, egoizm, güçlü olanın hayata kalması, zayıfın yaşam hakkının dahi bulunmaması vardır. Eşitlik, adalet, merhamet, paylaşma, diğerkâmlık ve duygudaşlık ise yeryüzü sakinleri için ancak bir düştür ibarettir.⁴⁷ Bu bakımdan bilgilenim süreçleriyle birlikte empati başta olmak üzere insani değerler azalıyor, "cehalet"i kutsayan ve "enformatik cehalet"i eleştiren düşün insanlarını anlamak bir taraftan kolaylaşırken diğer yandan geleneksel bilgi teorisindeki kadim irfanın değerini yeniden hatırlamak yararlı olacaktır.

İstatistiksel açıdan anlamlı ve araştırmamızın varsayımlarına mutabık bir durum, Best Buddies programına katılan öğrencilerin emosyonel yanıt düzeylerinin yüksekliğinde göze çarpmaktadır. Doğrudan duygusal ve duygusal deneyimlere dayalı eğitimlerin, bireylerin emosyonel yanıt düzeylerinin yükselmesindeki rolü kanıtlanmıştır. Tablo 9'da görüldüğü gibi bilişsel empati ile emosyonel yanıt ve sosyal yeti arasında, yine emosyonel yanıtla sosyal yeti arasında tespit edilen pozitif yönlü korelasyon, bu ilişkiyi teyit etmektedir. Öğrencilerin bilişsel empati ve sosyal yeti düzeylerini artırıcı nitelikteki eğitim

⁴³ Singer vd., "Empathy for Pain Involves the Affective but not Sensory Components of Pain", 1157-1162; Nanda, "Are There Gender Differences in Empathy?", 28-34; Yang vd., "Gender Differences in the Mu Rhythm During Empathy for Pain: An Electroencephalographic Study", 176-184.

⁴⁴ Rueckert-Naybar, "Gender Different in Empathy: The Role of the Right Hemisphere", 162-167; Eraslan, "Gençlerde Duygusal Zekâ ve Empatik Eğilim Durumlarının Yaş, Cinsiyet ve Spor Yapma Değişkenlerine Göre İncelenmesi", 1839-1851.

⁴⁵ Türker Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 92.

⁴⁶ Rose, *Lifelines- Biology Beyond Determinism*, 295-296; Lehrer, *Proust Bir Sinirbilimciydi*, 220; Adorno-Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, 120.

⁴⁷ Mehmet Ödemiş, *Özgürlüğün Trajedisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 49.

faaliyetleri, onların emosyonel yanıt kabiliyetlerine olumlu katkı sağlamaktadır. Sosyal öğrenme, öznel deneyim, duyuşsal enstrümanların etkisi gibi faktörler davranış değişikliğinde başarıyı kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde tablo 10'daki regresyon analizi, Best Buddies türünden eğitim programlarının öğrencilerin emosyonel yanıt düzeylerini 1.27 kat artıracakını göstermiştir.

Sonuçlar, araştırmaya başlarken ortaya koyduğumuz hipotezi doğrulamıştır. Araştırmamızdaki temel varsayım olan; deneyime dayalı eğitim modellerinin değerler eğitiminde daha kalıcı istendik davranış sağladığı tezi, yeni bir hipotez olmamakla birlikte empati eğitimi ile ilgili bir proje okulunda yürütülen ilk araştırma olma özelliğini taşımaktadır. Bilişsel ve zihinsel kabiliyetleri bakımından daha nitelikli öğrencilerin bir araya geldiği söz konusu okulda, yukarıda tartıştığımız ve öngörülenin dışında bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Etik Kurul Onayı/Ethical Approval:

Bu araştırmada yararlanılan veri toplama araçlarının etik bakımdan uygunluğuna İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü Etik Kurulu'ndan 03.02.2022 tarih ve E-12018877 numaralı karar ile gerekli izin alınmıştır.

For the ethical compliance of the data collection tools used in this study, the necessary permission was obtained from the İzmir National Education Directorate Ethics Committee with the decision dated 03.02.2022 and numbered E-12018877.

Makale Katkı Oranları/Author Contributions:

Veri Toplanması/Data Collection: MÖ (%65), YÇ (%35); Veri Analizi/Data Analysis: MÖ (%70), YÇ (%30); Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: MÖ (%80), YÇ (%20); Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: MÖ (%60), YÇ (%40)

Finansman/Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir./The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir./The authors have no conflict of interest to declare.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgments: Yazarlar İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İzmir Atatürk Lisesi'ne verilen araştırma izinleri ve sağladıkları imkanlar için teşekkürlerini sunarlar./The authors would like to thank İzmir Provincial Directorate of National Education and İzmir Atatürk High School for the research permissions and opportunities they provided.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. - Horkheimer, Max. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2014.
- Aristoteles. *Retorik*. çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Arkonaç, Oğuz. *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 1999.
- Ateş, Öznur Tulunay. "Türkiye'de Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilere Kazandırılması İstenen Olumlu Özellikler Üzerindeki Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/34 (2017), 41-60.
- Bacon, Francis. *The New Organon*. ed. Lisa Jardin - Michael Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Basch, Michael Franz. "Empathic Understanding: A Review of the Concept and Some Theoretical Considerations". *Journal of the American Psychoanalytic Association* 31/1 (1983), 101-126.
- Baumeister, Roy F. - Exline, Julia J. "Virtue, Personality, and Social Relations: Self-Control as the Moral Muscle". *Journal of Personality* 67/6 (1999), 1165-1194.
- Berger, Peter L. - Luckman, Thomas. *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*. çev. Mustafa Derviş Dereli. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016.
- Bianchin, Marta - Angrilli, Alessandro. "Gender Differences in Emotional Response: A Psychophysiological Study". *Physiology & Behavior* 105/4 (2012), 925-932.
- Bora, Emre - Boysan, Leyla. "Empati Ölçeği- Türkçe Formunun Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özellikleri". *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni* 19 (2009), 39-47.
- Buck, Ross. "Emotions in Early Development". *Emotion, Theory, Research and Experience*. ed. Robert Plutchik - Henry Kellerman. 259-292. New York: Academic Press, 1983.
- Büyükköztürk, Şener vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2013.
- Changeux, Pierre - Ricoeur, Poul. *Neden Nasıl Düşünürüz, Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma*. çev. İsmet Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Chaplin, Tara M. - Aldao, Amelia. "Gender Differences in Emotion Expression in Children: A Meta-Analytic Review". *Psychological Bulletin* 139/4 (2013), 735-765.

-
- Eisenberg, Nancy – Strayer, Janet. *Empathy and its Development*. New York: Cambridge University Press, 1987.
- Eisenberg, Nancy – Lennon, Randy. "Sex Differences in Empathy and Related Capacities". *Psychological Bulletin* 94/1 (1983), 100-131.
- Eisenberg, Nancy – Miller, Paul A. "The Relation of Empathy to Prosocial and Related Behaviours". *Psychological Bulletin* 101/1 (1987), 91-119.
- Eraslan, Meriç. "Gençlerde Duygusal Zekâ ve Empatik Eğilim Durumlarının Yaş, Cinsiyet ve Spor Yapma Değişkenlerine Göre İncelenmesi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24/4 (2016), 1839-1851.
- Ersoy, Elif Gökçe – Köşger, Ferdi. "Empati: Tanımı ve Önemi". *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/2 (2016), 9-17.
- Ewing, Katherine Pratt. *Kültür ve Ruh Sağlığı*. haz. Kemal Sayar. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Hajibabae, Fatemeh vd. "The Relationship Between Empathy and Emotional Intelligence Among Iranian Nursing Students". *International Journal of Medical Education* 9/19 (2018), 239-243.
- Hazard, Paul. *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- Hickok, Gregory. *The Myth of Mirror Neurons: The Real Neuroscience of Communication and Cognition*. New York: W.W. Norton Company, 2014.
- Hoffman, Martin L. *Empathy and Moral Development Implications for Caring and Justice*. New York: Cambridge University Press, 2000.
- Kalaycı, Şeref. *Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi, 2018.
- Keysers, Christian. *Empatik Beyin*. çev. Aybey Eper. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Kılıç, Türker. *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Lehrer, Jonah. *Proust Bir Sinirbilimciydi*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Lennon, Randy - Eisenberg, Nancy. "Gender and Age Differences in Empathy and Sympathy". *Empathy and its Development*. ed. Nancy Eisenberg – Janet Strayer. 195-213. New York: Cambridge University Press, 1987.
- Loudin, Jesse L. vd. "Relational Aggression in College Students: Examining the Roles of Social Anxiety and Empathy". *Aggressive Behavior* 29 (2003), 430-439.

- Michalska, Kalina J. vd. "Age-related Sex Differences in Explicit Measures of Empathy do not Predict Brain Responses Across Childhood and Adolescence". *Developmental Cognitive Neuroscience* 3 (2013), 22-32.
- Nanda, Sheventika. "Are There Gender Differences in Empathy?". *Undergraduate Journal of Psychology* 7 (2013-2014), 28-34.
- Online Etymology Dictionary. "etymonline.com". (Erişim 07 Nisan 2022). <https://www.etymonline.com/word/empathy>
- Ödemiş, Mehmet. *Özgürlüğün Trajedisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Padem, Hüseyin vd. *Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sarajevo: IBU Publications, 2012.
- Prigogine, İlya - Stengers, İsabella. *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. London, y.y, ts.
- Rizzolatti, Giacomo – Sinigaglia, Corrado. *Mirrors in the Brain: How Our Minds Share Actions, Emotions and Experience*. USA: Oxford University Press, 2008.
- Rose, Steven. *Lifeline s- Biology Beyond Determinism*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Sharma, Renuka M. "Empathy-A Retrospective on Its Development in Psychotherapy". *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 26/3 (1992), 377-390.
- Singer, Tania vd. "Empathy for Pain Involves the Affective but not Sensory Components of Pain". *Science* 303/5661 (2004), 1157-1162.
- Soukhanov, Anne H. (ed.). *The American Heritage Dictionary of English Language*. New York: Houghton Mifflin, 1994, "Empathy", 2443.
- Şencan, Hüner. *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Kitabevi, 2005.
- Topçu, Çiğdem vd. "Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması". *Türk Psikolojik ve Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/34 (2010), 174-182.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim 05.04.2020).
- Uzbay, Tayfun. *Görünmeyen Beyin*. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
- VandenNos, Gary R. *APA Dictionary of Psychology*. Washington: APA, 2015.
- Wieck, Cornelia – Cunzmann, Ute. "Age Differences in Empathy: Multidirectional and Context-Dependent". *Psychology and Aging* 30/2 (2015), 407-419.

Yeşilyurt, Etem. "Değerler Eğitime Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması". *Ekev Akademi Dergisi* 23/77 (2019), 121-146.

